
Bevezető

Nemcsak az egyházi és a világi hatalmak által szentesített kánonok tartalma, hanem magának a fogalomnak a jelentése is lényeges változásokon ment keresztül a modern korban. Beszélünk hivatalos kánonról, lappangó és ellenkánonokról, megkülönböztetjük a szöveggáton az értelmezési kánonról, és ezek a jelzős szerkezetek önmagukban is arra utalnak, hogy a döntő fordulat nem konkrét szerzők és művek megítélésében, hanem kultúránk értékrendjében és szerkezetében játszódtott le. Némi túlzással azt is mondhatjuk, hogy míg a középkorban a szakrális értékeket kanonizáló egyház teremtette meg a világi hatalom alapjait, a modern kor kánonjai a szekuláris hatalmak szakrális tekintélyének igazolásául szolgálnak. Ám miként az álszent hatalmak, a modern kánonok uralma is véges. Helyüket vagy egy rivális politikai hatalom, vagy egy eladdig elfojtott ízlésirány által diktált ellenkánon, vagy a kanonizált műveket újraértelmező „szakmai” elit veszi át. A művészi alkotások minden esetben ki vannak szolgáltatva annak, hogy értéküket nem – vagy nem csak – esztétikai súlyuk alapján minősítik.

A mai magyar kultúra közvetlen kánon történeti előzményeit az úgynevezett Kádár-korszak kultúrpolitikájában tanulmányozhatjuk, és hogy a rendszerváltozás szellemi előkészületeiben meghatározó szerepet vállaló irodalmi és művészeti törekvéseknek milyen hatalmi-politikai és ideológiai ellenállással kellett megküzdeniük, arról Keserü Katalin és Orosz István képzőművészeti, Török Lajos szépirodalmi, Kucsera Tamás Gergely művészetszociológiai tárgyú írásai alapján alkothatunk képet, és ezt árnyalja Schubert Gusztáv – tágabb idődimenziót felölelő – filmtörténeti tanulmánya is. Volt persze a kultúránknak olyan szegmense is – miként ezt Fehér Anikó Bárdos Lajosról szóló népzene-történeti írása tanúsítja –, amelynek művelése nem ütközött sem a kemény, sem a puha diktatúra érdekeivel.

Több szerzőnk is arra figyelmeztet, hogy a kánonteremtő hatalmi ambíciók mögött magát a politikát is formáló szellemi történeti jelenségek – vallási, filozófiai, ideológiai „metakánonok” – működnek. Zelnik József a „gnosztikus alapú” „világidegen” modernségben, Pelle János a XX. századi okkult szellemi irányzatokban, Németh András a XX. század eleji életreform-mozgalmakban tárja fel ezeket a szellemi mélyáramlatokat, míg Nyilasy Balázs a posztstrukturális elméleteket teszi felelőssé azért, hogy a távlatvesztés, a válságérzés kifejezése már-már kizárólagos esztétikai normává válhatott.

Vajon értelmezhető-e pusztán a történeti diszciplínák, a műfajelméletek és az esztétikai kategóriák segítségével az olyan művek és életművek, amelyeknek a középpontjába a szakralitás és az esztétikum egymást erősítő hatásmechanizmusai „hitbeli kérdéseket” állítanak? Bánki Éva – bibliai hősök történetének elemzésével –, Józsa György Zoltán – az orosz irodalom szakrális gyökereinek felmutatásával – és Balogh Csaba – egy kiváló Dosztojevszkij-monográfiát bemutató recenziójával – meggyőzően érvel a „sterilen” esztétizáló szövegértelmezési kísérletekkel szemben.

Lapszámunk többi írása részben a mai magyar művészeti élet eseményeihez kapcsolódik, részben – a kánonok problematikáját érintő – jelenkori irodalomkritikai, kultúraelméleti, nyelvfilozófiai és oktatáspolitikai kérdéseket vet fel. Kelemen László az idej – népművészeti tárgyú – Nemzeti Szalont bemutatva a hagyományörzés tétjéről értekezik, Bicskei Zoltán Berki Viola festőművész életmű-kiállítását értékeli, Deme Tamás Bedécs Hajás Ágnesnek a művészeti nevelés céljait szolgáló könyvét elemzi.

Csuday Csaba Bolaño főművéről elmélkedve egy kánonokon túli kánon lehetőségét (illetve lehetetlenségét) kutatja, Kulin Ferenc az irodalom tanításáról zajló vitákhoz szól hozzá, míg Pléh Csaba recenziója – Noam Chomsky legújabb könyvéről – az európai filozófiai tradíciók szintézisének lehetőségét villantja fel. Két klasszikus szerzőnk írása is a tematikához kapcsolódik: Barta János az érték irodalomtudományi meghatározását taglalja, Rohonyi Zoltán a kánon, a kánonképződés és a kanonizáció fogalmát elemzi.